

RUDOLF NOLL, *Frühes Christentum in Oesterreich*, F. Deuticke, Wien 1954, 148 str. sa 42 sl. u tekstu, 8 tabl. i geogr. kartom.

Na strogo naučnoj podlozi, ali u popularnoj formi autor daje pregled razvitka kršćanstva na teritoriji današnje Austrije, koja obuhvaća tri provincije rimske imperije: Raetia II, Noricum ripense i mediterraneum, te Pannonia I. Noll razlikuje, što je dokazana historijska istina, što je stvorila legenda i što je falzifikat. Tekst se ugodno čita neprekidno u raznim poglavljima, bilješke su pri kraju odijeljeno navedene s čitavom starijom i novijom literaturom i s preglednim indeksom.

Najprije se ocrtavaju historijski i kulturni događaji već od I stoljeća n. e. do cara Konstantina Velikoga. Osim oficijelne rimske religije navedeni su orijentalni kultovi kao onaj Magnae Matris (Kybele), Athisa, božice Isis, Bala iz Doliche (Jupiter Dolichenus) i osobito perzijskog boga sunca Mitraša, koje su širili vojnici, trgovci i robovi, kad rimski narod nije više našao zadovoljstvo u vjeri olimpskih bogova.

Kako ove religije tako je i kršćanska vjera bila dovedena s istoka. Legenda priča, da su apostoli Marko i Luka bili prvi, koji su propovijedali evanđelje. Namjera ove nedokazane priče je očevidna. Željelo se i za ove krajeve apostolsko porijeklo.

Iz druge polovine II. stoljeća imamo već dokaza da je u Podunavlju u vojsci bilo rašireno kršćanstvo. God. 172. naime, kad je Marko Aurelije ratovao protiv Markomana, vojska se jednom nalazila u vrlo pogibeljnoj situaciji. Velika ljetna žega i pomanjkanje potrebne vode prijetili su katastrofom. Tada se je dogodilo poznato „kišno čudo“, što su po historiku Kasiju Dionu izmolili vojnici od Jupitera, ali po Tertulijanu — kršćanski legionari od svoga Boga. Ovaj događaj prikazan je na Mark-Aurelijevu stupu u Rimu (danas na Piazza colonna). Svakako je historijska istina, da je kršćanska vjera bila već ukorijenjena među mnogim legionarima.

Drugi dokaz za kršćanstvo u Noriku je sv. Florijan, čija je smrt iskičena legendom, dok je po spisu *Martyrologium Hieronymianum* Florijan, bivši šef kancelarije namjesnikove, umro 4. svibnja 304, bačen u rijeku Enns u prisustvu mnogobrojnog naroda. Florijan je stoga postao parac pokrajine Gornje Austrije i zaštitnik vatrogasaca. Florijan je umro kao žrtva t. zv. Dioklecijanova progonstva. Ali začetnik ove persekucije bio je Galerije. Karakteristično je za nagli preokret, da je sam Galerije već 311. god. izdao dekret kojim se u buduću zabranjuje proganati kršćane.

God. 313. izdao je Konstantin I u Mediolanumu (Milanu) t. zv. Edikt tolerancije, koji je osigurao potpunu slobodu nove vjere. Zato je dobio naslov „Veliki“. Car sam ostao je poganin sve do malo prije smrti 337. god., kad se tek dao pokrstiti. Iza kratkog intermezza pod Julijanom Apostatom (361—363), kršćanstvo je postalo državna priznata vjera, osobito pod Teodozijem, kome je Crkva također priznala epitet „Veliki“.

Dok se kršćanstvo u Podunavlju širilo, vojnička se situacija ondje pogoršala. Skoro poslije pada Drinopolja (375 god. n. e.) morali su Rimljani napustiti Carnuntum, Vindobonu i Lauriacum. Privremeno je popravio ovu nezgodu car Valentinijan I, ali historik nam priča, da je Carnuntum tada bio „opustošeno i nečisto mjesto“.

Godine 343. održan je u gradu Serdica (danas Sofija) koncil uglavnom protiv krivovjerja Arija iz Aleksandrije, dok je Atanasije zastupao pravu katoličku dogmu; tom prigodom se spominje i Norikum s njegovim biskupima, ali imena nisu naznačena.

Iz prve polovice I. stoljeća imamo jedan dragocjen spomenik. To je ulomak sarkofaga iz Virunuma, postavljen od nekog Titiusa ženi Herodijani. Desno je skulpiran lik Dobrog Pastira, kojemu je lijevo valjda odgovarala scena s ovcama ispod palme (paradiza). To je najstarija kršćanska skulptura iz Virunuma na gosposvetkom polju.

Iz Ovilave (Wels) imamo par decenija kasnije drugi važan spomenik t. j. nadgrobni natpis, koji je postavio Flavije Januarije svojoj ženi Ursi,

nazvanoj „*crestiana fidelis*“. Dragocjen je taj natpis zato, što se u njemu upotrebljava još poganska nomenklatura kao „*impium fatum*“ i „*Tartara*“.

Ishodište za širenje kršćanske vjere koncem IV. vijeka bio je Mediolanum. Dijakon Paulinus nam priča, kako je Frigitelj, kraljica Markomana, bila konvertirana od čuvenog biskupa Milana Ambrozija, i pohrlila ovom velikom čovjeku, dok ga je našla već mrtva, 397. god. n. e.

Stari poganski hramovi bili su kroz IV. vijek zatvoreni ili pretvoreni u kršćanske bogomolje, inventar je bio često polomljen i zakopan u jamama u samim hramovima. To su također iskopavanja na više mjesta potvrdila, tako kod Teurnie hram Marsa Latobiusa ili hram „*genius Cucullatus*“-a u Wabelsdorfu istočno od Celovca.

U V. stoljeću rimski imperij izgubi provalom Germana Noricum ripense, malo zatim morao se odreći također Panonije, jer je ovdje Attila organizirao svoju državu. Iza njegove smrti njegovo kraljevstvo propada i ovdje se naseljuju bez stalnih granica germanska plemena, tako u Donjoj Austriji Rugi. Oni i druge germanske horde bili su još bezbožni ili pristaše arijanizma.

Za ovo razdoblje imamo rijetko dragocjeno djelo opata Eugippija iz Lucullanuma kod Napulja: „*Vita Sancti Severini*“. Severin, rodом iz Donje Italije, nije bio misionar, već mnogo više, djelovao je na dušobrižničkom-vjerskom, na karitativnom i na političko-nacionalnom polju. Svoju akciju započeo je u Asturae (Klosterneuburg kraj Beča), nastavio je u Comagenae (Tulln), gdje je stanovnike upozorio na napad, koji je prijeto od Germana. Kad je imao uspjeha, smatrali su ga dalekovidnim prorokom, tim više što su oni u Asturae, koji ga nisu htjeli slušati, od neprijatelja grozno stradali. U Favianaе (Mautern na Dunavu) prijeto je glad; Severin našao je pomoć zalihom žita, što mu je darovala bogata udovica. Tako su ga odsad svi smatrali svojim dobrotvorom i prorokom, te je njegov ugled silno rastao u pučanstvu i kod germanskih plemena, osobito kod Rugija, gdje je uspješno liječio jednoga od njihovih vođa. Potražio ga je i Odoaker na svojem putu u Italiju. Severin mu proreče sjajnu budućnost i doista Odoaker sruši 476. god. zapadno rimsko carstvo pobjedom nad Romulom Augustulom. Kadikad bi Severin posjećivao i unutarinjost zemlje, tako Cuculli (Kuchl na rijeci Salzach), ondje činio čudesa i pružio svoju pomoć u raznim neprilikama. Dalje čitamo, da je djelovao u Juvavumu (Salzburg), gdje je posjetio samostan s crkvom (bazilikom). Najudaljenije mjesto na zapadu, kamo je prispio Severin, bilo je Quintana (Künzing u Bavarskoj), gdje je spasio jednoga svećenika od neminovne smrti i gdje je također pronašao crkvicu, skromnu, zidanu u drvetu. Zvali su ga u pomoć također stanovnici Batava (Passau). Ovdje osnuje samostan, kako je to na više mjesta bio učinio. Boiotrum (Innsbruck) i Joviacum (na Dunavu kod Aschacha) morali su se osvjedočiti o ispravnosti savjeta Severina, kada ih je upozorio na pogibelj neprijateljske invazije. Skupio je bjegunce i odveo ih u Lauriacum (Lorch kod Ennsa). Ali i ovo mjesto moralo je konačno biti žrtvovano. Severin umre 8. I. 482. u Favianaе. Pred smrću upozoravao je kršćane na razne neprijatelje i zamolio ih je, da u emigraciju ponesu sa sobom njegovo tjelo. Danas leži u Frattamaggiore kod Napulja.

Autor knjige, koju ovdje prikazujemo, izdao je također kritički tekst „*vitae sancti Severini*“ s njemačkim prijevodom.

U ovom prikazu zadržali smo se malo duže kod Severina, jer njegov život u Podunavlju odlično ilustrira prilike kod kršćana onih krajeva, a istodobno daje dobru sliku provala germanskih plemena, koja su zauvijek uništila rimsko vladanje onih krajeva. „*Vita sancti Severini*“ je jedinstveni historijski izvor.

U VI. vijeku, iza gubitka pokrajine Noricum ripense, približava se konačna katastrofa. Život politički i crkveni ograničen je na Aguntum, Teurnia i Virunum.

Čitav teritorij pripada iza smrti Odoakra ostrogotskom arijanskom kralju Teodorihu, ali za kratko vrijeme. Sa zapada uvuku se Franci i

otimlju biskupije, koje su bile pod jurisdikcijom Akvileje. Niti Franci nisu dugo vladali, morali su prepustiti pokrajinu Bizantu, a ovaj opet Langobardima. Koncil u bizantinskom Gradu oko 575. g. n. e. posjećuju također tri biskupa iz Norika, naime celjski, onaj iz Teurnije i treći iz Aguntuma. Oko g. 600. invazija Avara i Slavena učini svemu kraj. Prošlo je više stoljeća, dok je započela nova kristijanizacija sa sjevera i zapada.

Posebno poglavje posvećuje R. Noll spomenicima dobivenim iskopanjem. Oni zgodno popunjavaju mršave historijske literarne vijesiti. Autor ih nabraja po pokrajinama današnje Austrije: Gradišće (Burgenland) dalo je dosad samo crkvu i fragmentiranu oltarnu menzu iz Donnerskirchena (IV. v.), Donja Austrija nešto više: nekoliko ostataka nutarnje crkvene arhitekture u Au am Leithaberger (V. v.), u Carnuntumu tri ulomka oltarne ograde s natpisom, brončani fragment s medaljonom i natpisom VIVAS IN DEO, prsten s monogramom Krista i gemu s Dobrim Pastirom. Dalje je u Carnuntumu u civilnom amfiteatru iskopana crkva i mali baptisterij, u Vindoboni (danas Beč) starokršćanska mala crkva ispod današnje crkve Sv. Petra na Grabenu i mala crkva u Heiligenstadtu. Još nisu dovoljno sigurni ostaci starokršćanske zgrade u Klosterneuburgu. Iz Gornje Austrije naučno istraživanje tla dalo je u Lorch-u kod Ennsa floris starokršćanske crkve sa zidanom polukružnom sjedalicom za svećenstvo i jednu svjetiljku s monogramom Kristovim, dalje groblje, u kojemu neki pokopani imaju tanke brončane romboidne privjeske, na kojima je — po mišljenju autora — punktiran oblik križa . . . U Salzburgu nema potpuno sigurnih starokršćanskih ostataka; po životopisu sv. Severina znamo, da je u Juvavumu postojala „bazilika“ sa samostanom. I najstariji elementi t. zv. katakombe su vjerojatno starokršćanski. Kad je naime oko g. 700 sv. Rupert osnovao samostan, izabrao je mjesto baš tik do sjevernih strmina brijega bez sunca, upravo stoga, što je položaj bio posvećen ranijim starim kršćanskim bogomoljama. Međutim je falzifikat velika brončana ploča s nespretno izrađenim medaljonom i s nemogućim natpisom. God. 1947. iskopana su tri velika komada, valjda jednog prozora neke neobično velike, ali dosad još nepronađene bazilike. Teško da će se ikada naći, što nauka rado očekuje: nepobitni ostaci starokršćanskih građevina. Od crkve spomenute u životopisu sv. Severina u castellum-u Cuculli našli su se god. 1928. oskudni ostaci unutar prastare crkve St. Georg, možda su starokršćanski. Malo je dosad dala pokrajina Vorarlberg. U jednom grobu Brigantium-a (Bregenz) pokopani imao je kao privjesak stari novac, na kojemu je križ i dva slova A i Q, po riječima Kristovima: ja sam početak i svršetak. (Apokalipsa Ivanova I, 8—21, 6—22, 13). Sa svom rezervom mogu se ruševine kapelice „am Gallensteine“ i one na „Heidenburgu“ kod Göfis-a interpretirati kao starokršćanske.

U Tiolu otkrila se god. 1912. kod Lienza, gdje je ležao stari Aguntum i gdje je bilo u VI. v. sjelo biskupa, starokršćanska crkva pravokutnog tlorisa s malom sakristijom i s polukružnom klupom za svećenstvo u prezbiteriju. Otkopano je i starokršćansko groblje s malom kapelicom.

Od neobične su važnosti rezultati iskopavanja u Lavantu, koja su g. 1948. započeta i koja se još nastavljaju. Početkom V. v. utemeljena je na Kirchenbergu utvrđena „gradina“. Na jednoj terasi ove „gradine“ došao je na vidjelo starokršćanski kompleks velikih dimenzija: 10×41 m. Istočni dio ima krstionicu s klupom polukružnom za svećenstvo i u sredini podlogu trona za biskupa. Srednji je dio bio prava crkva, s klupom za kler i prijestoljem za biskupa; ovo sve iz V. v. Ali ispod ima ostataka iz ranijih vremena. U kasno doba, vjerojatno oko 600. g., crkva je reducirana na zapadni dio s baptisterijem u obliku križa. Što je masklin arheologa ovdje otkrio, je vanredno važno u historijskom pogledu. Aguntum napušta crkvu u ravnici i seli se u utvrđenu „gradinu“.

Najviše starokršćanskih spomenika dala je Koruška. U St. Peter im Holze iskopana je g. 1911. dobro sačuvana cemeterijska crkva Teurnie, gdje je stolovao biskup. Gradska njegova bazilika konstatovana je os kud

nim ostacima ispod današnje crkve sv. Petra. Cemeterijalna crkva je zanimljiva po svom neobičnom tlorisu, ali u prvom redu po mozaiku desne pobočne kapelice iz prijelaza od V. na VI. vijek. Dvanaest polja ispunjeno je geometrijskim dekorom i simboličnim slikama. Jedno polje nosi ime kltora: Ursus (vir) s(pectabilis) i njegove žene Ursine. Ursus bio je namjesnik Norika, vjerovatno jedan Ostrogot. Mozaik je po svojoj veličini i po stanju konzervacije dosad prvi u Austriji. Tezom povrh njega pretvoren je u Muzej, koji svake godine mnogi stranci posjećuju.

U Duelu u blizini sela Feistritza između Spittala i Beljaka (Villach) utvrđen je u VI. v. plateau, na koji su se stanovnici mogli sakupljati, kad je prijetila pogibelj od neprijateljskog napada. U sredini bile su samo: zgrada za komandanta, kupelji i mala crkva sa župničkim dvorom. U ovom je bila vrlo prosta krstionica. Na najvišem mjestu stala je crkva s malom sakristijom. Crkva s apsidom imala je i ovdje klupu za kler, koji bi pristupovao liturgiji i dva uzdužna hodnika, koji se donekle mogu prisposobiti s desnim i lijevim brodom.

Sličan je tloris utvrđenog kaštela na Heischhügel-u između Beljaka i Tarviza kod Thörl-Maglern-a (u kojem se imenu čuva ono staro Meclaria). Crkva je jednobrodna s apsidom, u kojoj je opet zidana niska klupa za kler, s ulazom u „prothesis“ i „diakonikon“.

Iz gore Kanziani kod Mallestiga na pruži Beljak—Rosenbach (Rožanca) potječe slučajni nalaz malog mramornog relikvijara u obliku kutije s poklopcem na dvije vode. U njemu je bio pravi „loculus reliquiarum“ iz bijele kosti u formi pravokutne škrinje s poklopcem, nažalost prazan. Ne zna se, kojoj je crkvi pripadao.

Iz Virunuma, glavnog grada Norika, mašklin arheologa nije iskopao dosad nijedan starokršćanski spomenik, valjda zato, što su zgrade crkvenog karaktera ležale na periferiji još neistraženoga grada. Da ih je bilo, dokazuje lijepi, već spomenuti ulomak sarkofaga s Dobrim Pastirom i dva kasnoantikna kapitela plosnatog reljefa za pilastre kojeg građevinskog objekta, sada uzidana u kapeli sv. Antuna, na t. zv. Prunnerkreuzu.

Na sjeveru gosposvetskog polja iskopane su g. 1904. na Grazerkogel-u dvije crkvene zgrade, obe s polukružnom klupom za kler. Manja s apsidom je bogomolja za liturgiju, veća, pravokutna imala je funkciju katehumenaja, t. j. dvorane za podučavanje Kristove nauke.

Još je jedna točka na gosposvetskom polju važna: na Ulrichsbergu bilo je svetište nacionalnog božanstva Isis-Noreie iz I. v. n. e. Nedaleko je bila sagrađena crkva, prilično velika opet s klupom za svećenstvo. Okolo crkve bilo je malo otvoreno naselje bez utvrđenog periferičnog zida s primitivno zidanim kućicama, dakle jedno visinsko selo. Ovo i crkva nestalo je oko 600. g. provalom Avara i Slavena.

Na Magdalensberg-u, gdje je ranije došla na vidik čuvena brončana statua Polikletove škole, koja se danas čuva u bečkom muzeju za umjetnost, i gdje sada prof. R. Egger uspješno svake godine kopa, čini se, da je bilo također u kasno doba kršćana. Dokazom su neki, na stijenama iskopanih građevina urezani, grafiti starokršćanskog karaktera.

Napokon je južnoistočno od Velikovca na brdu nazvanom po sv. Hemmi god. 1908. iskopan kompleks dviju crkava i jedan oktogonski baptisterij. Sve je bilo dekorirano lijepim mozaicima, osobito krstionica. Crkvu, katehumenaj, baptisterij treba datirati u prvu polovinu V. stoljeća.

Što je R. Noll metodološki u svojoj knjizi razvio najprije historijsko-literarne vijesti i natpise, zatim otkopane spomenike, to on u posljednjem poglavlju sintetično i pregledno rezimira. Dok nema nikakve ili vrlo malo nade, da će se prva grupa obogatiti novim izvorima, opravdano se očekuje, da će buduće generacije arheologa još mnogo spomenika izvaditi iz utrobe majke zemlje, groblja, crkve, baptisterije i još koješta dragocjenoga.

Kako u tekstu tako i na geografskoj karti autor upotrebljava za lokalna imena oblik lokativa: Asturis, Cucullis, Batavis, Comagenis, Fa-

vianis i Quintanis, dok druga imena navodi u nominativu: Aguntum, Carnuntum, Flavia Solva, Ioviacum, Lauriacum i t. d. Mislim, da je morao svuda staviti nominativ, iako je katkad nesigurno, kojega je roda, na pr. Asturi ili -ae ili -a. Tabula Peutingeriana ima obično ablativ: od tog i tog mjesta do . . . mp x. Dalje bismo željeli čitanje teksta natpisa na ogradi iz Carnuntuma, iako je krnj. Corpus inscr. Latinarum CIL III 11.206 kaže, da su slova iz IV. v, ali o starokršćanskom karakteru ne veli ništa, dok Noll opravdano spomenik smatra starokršćanskim. Dobro bi bilo, da se reproducira i brončani medaljon s natpisom VIVAS IN DEO; taj sam komad već kao student arheologije otkrio u Museum Carnuntinum i upozorio na nj prof. W. Kubitscheka, kad je održao kolegij o razvitku kršćanstva i bio u neprilici s oskudnim starokršćanskim spomenicima u Podunavlju. Napokon samo još jednu riječ o privjesku iz Lauriacum-a na str. 33 sl. 6, kojega je rub dekoriran piknjama i u sredini ima pet točkica u obliku križa; to može da bude čisto geometrijska dekoracija, tako da ovaj primjerak ne odlučuje o starokršćanskom karakteru groblja.

To su međutim sitnice, koje ne smanjuju odličnost R. Nollove knjige. Ona je važna i instruktivna i za naše krajeve, osobito za Sloveniju i Hrvatsku, pa je stoga toplo preporučam našim historičarima i arheolozima.

M. Abramić, Split.